

PRAKTISK TILLÄMPNING AV EUROPEISKA LANDSKAPS- KONVENTIONEN I BIOSFÄROMRÅDE VÄNERSKÄRGÅRDEN MED KINNEKULLE

Slutrapport

Rapport 2014:7

BIOSFÄROMRÅDE VÄNERSKÄRGÅRDEN MED KINNEKULLE
Ove Ringsby, Biosfärkontoret och Magnus Ljung SLU 2014

Slutredovisning av projekt Europeiska Lanskapskonventionen

Författare: Ove Ringsby, Biosfärkontoret och Magnus Ljung, Sveriges Lantbruksuniversitet

Layout: Johanna Olsson, Biosfärkontoret

Foto: Biosfärkontoret

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	4
BAKGRUND.....	4
PROJEKTORGANISATION.....	5
KUNSKAPINHÄMTNING OCH KUNSKAPSSPRIDNING.....	5
VAL AV DIAGNOSMETODER.....	7
PROJEKTGENOMFÖRANDE.....	7
RESULTAT OCH ANALYS.....	8
<i>Målsättningar för biosfärvisionens byggstenar.....</i>	<i>8</i>
<i>Metoder för medskapande.....</i>	<i>9</i>
<i>Kommungemensam och sektors integrerad hållbarhetsplan.....</i>	<i>11</i>
<i>Biosfär och ELC.....</i>	<i>11</i>
PLANERING AV FAS 2.....	12
FORSKARANALYS AV BIOSFÄRMETODIKEN SOM VERKTYG I ELC.....	12

Bilagor (finns separat)

- 1: Program Miniseminarium projektupptakt
- 2: Program Landskapsforum Väst
- 3: Rapport Styrkebaserad medborgardialog i Götene kommun
- 4: Rapport Landskapsforum Väst
- 5: Rapportsummering "Awareness for landscape - ..."
- 6: Rådatabas förteckning
- 7: Biosfärvision teman och målbild
- 8: Biosfärvision 5-års mål
- 9: Rapport "Kinnekullebanan ur ett lokalt perspektiv"
- 10: Rapport "Visual Ethnography for Community development"
- 11: Rapport "Gemensamma tag"
- 12: Noteringar dialog kring gemensam hållbarhetsplan

SAMMANFATTNING

Biosfärområde Vänerskärgrården med Kinnekulle har under hösten 2013 fungerat som pilotområde för att omsätta Europeiska landskapskonventionens intentioner att skapa samverkan och delaktighet kring skydd, förvaltning och planering av landskapet. Arbetet har i första hand gått ut på att testa metoder för att skapa delaktighet och engagemang kring innebörd och förverkligande av den vision som arbetats fram inom Biosfärområdet. Detta har resulterat i att styrelsen fastställt mål för hur visionens fyra s.k. ”byggstenar” ska realiseras. Det har föregåtts av en bred diskussion i många olika sammanhang och kanaler. Det underlag som samlats in har fungerat som ”rådata” i samband med utarbetande av målsättningarna.

Två pågående dialogprocesser ”Styrkebaserad medborgardialog” i Götene kommun och Trafikverkets ”Åtgärdsvalsstudie Kinnekullebanan” har på olika sätt kopplats till projektet. Utöver detta har tre olika separata metodstudier genomförs. Projektet har också arrangerat två seminarier kring landskapsfrågor dels ett seminarium i samband med projektupptakten i april dels ett större tredagarsseminarium i september.

Biosfärområdets arbetsmetodik överensstämmer i hög grad med Landskapskonventionens förutsättningar. Den plattform som Biosfärområdets kan erbjuda i form av neutral brobyggare där olika intressenter kan mötas utan formell maktrelation innebär en möjlighet att fungera som ett forum där det samarbete mellan myndigheter, organisationer och enskilda som landskapskonventionen avser kan realiseras. Det förutsätter naturligtvis vilja och engagemang från de medverkande parterna. För att nå framgång fordras också att det finns förtroende och tillit till varandra, samt respekt för varandras olika roller och förutsättningar, något som inte kan beslutas utan endast kan uppnås genom klokt agerande.

BAKGRUND

Europeiska Landskapskonvention (ELC) trädde i kraft i Sverige 1 maj 2011. Idag finns inte någon samlad bild av vilka metoder, verktyg och erfarenheter som finns för att säkerställa medborgardialog/inflytande och det helhetsmässiga landskapsperspektiv som åsyftas i Landskapskonventionen. Det har gjorts ett antal pilotprojekt, och landskapsanalyser (se t.ex. Jenny Nord: LANDSKAP TRÄDGÅRD JORDBRUK, Rapport 2012:3 SLU Alnarp) men dessa är inte primärt kopplade till löpande planprocesser i kommunerna. Det finns också en osäkerhet kring vilka roller olika parter kan och ska spela i den praktiska tillämpningen av ELC.

Syftet med projektet är att i lokala utvecklingsprocesser i tre kommuner kartlägga ev. ändrade behov utifrån ELC och sedan använda och utvärdera metoder och arbetssätt för att tillämpa ELC på den lokala nivån. Dialog med och delaktighet från allmänheten står i fokus tillsammans med en helhetssyn på landskapet. Projektet ska identifiera olika arbetssätt, både sådana som är möjliga att genomföra i flera kommuner utan externt tillförda resurser och sådana som kräver extra insatser.

Biosfärområde Vänerskärsgården med Kinnekulle blev officiellt godkänt av Unesco i juni 2010. Området omfattar större delarna av Götene, Mariestads och Lidköpings kommuner. Biosfärområdet har utformats genom bred delaktighet, där lokal förankring och medskapande har varit en förutsättning för biosfärområdets utnämning. De natur- och kulturvärden som finns i landskapet utgör fundamentet kring vilket det långsiktigt hållbara samhället utvecklas. Sedan hösten 2012 bedrivs ett visionsarbete för biosfärområdet där organisationen tillsammans med samhället och dess människor stakar ut riktningen för det gemensamma hållbarhetsarbetet. Fyra byggstenar har definierats för Vision 2030: Gränslös samverkan, God kunskap om biosfären, Hållbar samhällsdesign och Framgångsrik biosfärekonomi.

Under 2013 gavs biosfärområdet möjlighet att vara modellområde för Europeiska Landskapskonventionen genom ett samverkansprojekt med Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Västra Götalandsregionen. Projektet var en del av ett samverkansavtal kring ELC. Projektet fokuserade särskilt på Artikel 6 Särskilda åtgärder i ELC, del C, som handlar om kartläggning och värdering av landskapet. Genom praktisk tillämpning av ELC i biosfärområdets visionsarbete, utforskades nya dialogmetoder i syfte att öppna för ett ökad medborgarinflytande i landskapsfrågor, samtidigt som målformuleringar och handlingsplaner för visionens byggstenar utvecklades.

Under 2013 genomfördes projektets Fas I. Den första fasen innebar kunskapsinhämtning, val av arbetssätt/dialogmetoder, formulering av mål och planering av ev. kommande genomförande av Fas 2.

PROJEKTORGANISATION

En projektorganisation upprättades. *Arbetsgruppen* var projektets ”kreativa kärna”, en liten arbetsgrupp om 4 personer. Arbetsgruppens roll var att undersöka hur ett brett engagemang för landskapsfrågor skapas, föreslå och analysera dialogmetoder, samt att bearbeta rådata och ta fram förslag på visionens målformuleringar.

Referensgruppen bestod av projektets samverkansparter, dvs. Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Västra Götalandsregionen. Referensgruppens uppgift var att bidra med erfarenheter från tidigare processer, förankra projektet nationellt och regionalt, samt att möjliggöra för projektet att presenteras i ett planerat nationellt Landskapsforum.

KUNSKAPINHÄMTNING OCH KUNSKAPSSPRIDNING

Kunskap om erfarenheter från tidigare genomförda dialogprocesser inhämtades i litteratur, på internet, genom nätverkande och utbyte, främst inom organisationen Civilscape, samt genom samtal med referensgruppen. Projektledaren deltog i Naturvårdsverkets seminariedag om Grön infrastruktur i maj och Biosfärområdet medverkade också i höstens Landskapsforum 2013 i Stockholm både som föredragshållare och

som deltagare.

Internationella impulser har också inhämtats genom medverkan i Grundtvigprojektet "Awareness for landscape – inspiring civil responsibility" (bilaga 5).

Härutöver arrangerades två särskilda forum under projektperioden:

I. MINISEMINARIUM OM EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN (ELC), tillika projektets upptakt (bilaga 1).

Vid projektets upptakt medverkade Dr. Gerhard Ermischer från universitetet i Würzburg. Han gav perspektiv på landskaps begreppet och dess definition i ELC som "as perceived by man". Utgångspunkten är synen på landskapet som "the place where all our developments take place. It is a space of interaction and change, decisive for social cohesion and wellbeing and the territorial aspect of our history, presence and future- and its potential for civil engagement and participative democracy."

Ett konkret exempel på tillämpning av medborgardialog visades av Mikael Lundgren som berättade om "Styrkebaserad medborgardialog för hållbar samhällsplanering" som man genomför i Götene kommun (bilaga 3).

2. LANDSKAPSFORUM VÄST (Scandinavian Landscape Forum)

Biosfärkontoret stod som huvudarrangör av Landskapsforum Väst då landskapsfrågor och medborgarengagemang ventilerades ur många perspektiv. Forumet genomfördes 12-14 september 2013 (bilaga 2) .

Vid konferensen deltog totalt ett 50-tal personer som fick höra föredrag från såväl global som nationell och lokal horisont. En stor del av konferensen ägnades också åt diskussion och meningsutbyte där perspektiv och horisonter korsades och befruktade varandra. Konferensrapport (bilaga 4).

VAL AV DIALOGMETODER

Redan under utformningen av projektet, fanns en tydlig önskan om att docka intill redan pågående dialogprocesser. Vid projektstart, identifierades två processer som befann sig i ett initialt skede:

- Styrkebaserad medborgardialog för hållbar samhällsplanering (Götene kommun)
- Åtgärdsvalsstudie kring utveckling och framtid för tåglinjen Kinnekullebanan (Trafikverket)

Tillsammans med ovan projektägare, definierades biosfärområdets roll i processerna.

Ytterligare tre dialogmetoder utvecklades och testades:

- Visual Ethnography for Community Participation in Urban Development (Greg Stone, 30p Master uppsats, Center for Sustainable Development)
- Kommungemensam hållbarhetsplan för biosfärområdets landskap (Kommunernas enheter för fysisk planering)
- Samtal om hållbarhet (Biosfärambassadörer och volontärer)

Projektet genomförde även ett s.k. "Öppet spår", där lämpliga forum användes för att dokumentera slumpmässigt utvalda människors värderingar av landskapet. Biosfärområdet presenteras ofta under föredragsliknande former och under projektets första halvår, utökades varje föredrag till att inkludera en avslutande fråga "Vilka insatser ser du som de viktigaste för att vi ska leva upp till rollen som modellområde för hållbar utveckling?"

Inom det "öppna spåret" inkluderas också en övning som genomfördes under Miniseminarier, som var projektets upptakt. Efter de inledande föredragshållarna, engagerades seminariedeltagarna i runda-bord-samtal kring innebörden av begreppet "hållbar landskapsplanering". Sammanfattning av samtalen redovisades för samtliga seminariedeltagare och resultaten lades till "Rådatbanken".

PROJEKTGENOMFÖRANDE

Målformuleringar för visionens byggstenar är det lokala sammanhang som ELC tillämpas på inom projektet. Sammanlagt testades sex dialogmetoder. Utfallet av genomförda dialoger samlades i en "Rådatbas". Arbetsgruppen analyserade resultaten i rådatbasen och formulerade förslag till målformuleringar för byggstenarna i biosfärområdets vision. Biosfärområdets styrelse beslutade att anta målformuleringarna,

RESULTAT OCH ANALYS

Målsättningar för biosfärvisionens byggstenar

Fas I har varit inriktat på brett engagemang kring att formulera och prioritera de insatsområden som uppfattas som mest angelägna för att skapa utveckling i riktning mot visionens avsikter. Vi har eftersträvat en bred dialog för att skapa utrymmen där civilsamhället får möjlighet att lämna synpunkter kring vad som bedöms angeläget och viktigt om vi ska skapa omställning mot en hållbar framtid. Datainsamlingen har skett dels via insamling av synpunkter som dokumenterats i andra pågående medborgardialoger, främst i kommunala verksamheter, dels vid träffar och möten av olika slag då vi haft tillfälle att ta upp denna frågeställning. Vi har vid dessa tillfällen dokumenterat redovisade synpunkter och samlat dem tillsammans med ovan nämnda dokument i en ”rådatabas” som använts som underlag för att gruppera de teman som utkristallerats ur materialet (bilaga 6). Inkomna tankar och synpunkter har analyserats, grupperats och efter diskussion i styrelsen formats till ett antal insatsområden (bilaga 7). Detta har resulterat i formulerandet av ett antal mål som styrelsen också prioriterat (bilaga 8).

Biosfärområdets styrelse har varit ansvarig för processen kring visionen och dess mål. Styrelsen slog tidigt fast att en grundläggande förutsättning för förverkligande är ett brett engagemang och förankring. Projektet har bidragit till ett ökat fokus på dialogprocessen och breddat underlaget för styrelsens bedömning kring prioritering av olika insatsområden. Själva processen har också varit ett mål i sig i den meningen att det inneburit ett ökat intresse och engagemang kring hållbarhetsperspektivet och dess konsekvenser. De flesta inser behovet och nödvändigheten av en omställning mot ökad hållbarhet men har svårt att tydliggöra innebörden, och de personliga konsekvenser detta kan innebära. Den dialog som skett inom ramen för detta projekt har skapat möjligheter för eftertanke och egen reflexion kring innebörden i att omsätta hållbarhetsperspektivet från ord till konkreta betydelser såväl på samhällelig som på individuell nivå och därmed bidragit till att både ökad insikt och beredvillighet för aktiva insatser.

”Bra att vara med i dessa samtal – det får en att tänka lite” (kommentar från en deltagare i samtalsprojektet)

Biosfärområdet uppgift består både i att informera och bidra till ökad medvetenhet om hållbarhetsutmaningarna och samtidigt aktivt verka för att åtgärder tas fram och genomförs. Både snack och verkstad, eller som en medverkande uttryckte det: ”Ut och informera! Ofta! – Mindre snack och mer verkstad!”

Kommunerna har en central roll varför mycket energi lagts på att skapa engagemang där, vilket resulterat i att det kommit igång tematiska grupper. (Bl.a. inom utbildning, fysisk planering och mer generella utvecklingsfrågor.) Biosfärområdets roll har

primärt varit att stötta och stimulera kommunernas egna proceser, varför vi i möjligaste mån undvika att ta en aktiv roll, Graden av engagemang och insatsernas omfattning har varierat, Dessa fokusgrupper har initierats inom ramen för detta projekt och befinner sig ännu i ett initialt skede. Strävan har varit att bygga på eget engagemang och kraft och undvika ”projektförbannelsen” d.v.s. stort engagemang under projektet-fasen varefter det dör ut. Strävan har därför varit att inte ta i mer än vad som långsiktigt kan hanteras, vilket självklart i sig inte är någon garanti för fortlevnad. Den avgörande faktorn är de medverkandes engagemang och vilja.

Metoder för medskapande

I projektet har några specifika metodstudier genomförts.

1. Kinnekullebanan.

Trafikverket genomförde under perioden en s.k. ”åtgärdsvalsstudie” kring utveckling och framtid för tåglinjen Kinnekullebanan. I anslutning till det väckte Biosfärkontoret tanken på att komplettera studien med en medborgardialogprocess, vars avsikt är att ge ytterligare underlag i diskussionen om insatser och åtgärder för banans framtid. Arbetet utfördes av doktorander inom Göteborgs universitet och finansierades genom ett extra anslag från Trafikverket. Studien resulterade i ett antal åtgärdsförslag som infogats i summeringen av åtgärdsvalsstudien (Bilaga 9). Trafikverket planerar f.n. en fortsättning och har tagit initiativ till en dialog med Biosfärkontoret för ev. uppdrag i samband med detta.

Medborgardialogen tillkom som ett komplement, och var från början inte planerad, vilket medförde att det fordrades en dialog kring genomförande och finansiering innan beslutet kunde fattas. Det fick till följd att genomförandefasen blev komprimerad och att de metoder som användes var konventionella (öppna möten och intervjuer på tåget), Annan mera oprövad metodik som diskuterades (T.ex. idén om riktade frågor till gymnasieelever via skolarnas elevnät) kunde av tidsskäl aldrig genomföras. Enligt Trafikverket handläggare tillförde studien mycket intressant information som inte fångats upp i den ursprungliga åtgärdsvalsstudien. Sammanfattningsvis finns i detta underlag en större betoning av landskapsvärden kopplade till banan än vad som framkommer i det övriga underlag som tagits fram i åtgärdsvalsstudien, vilket medfört att landskapsfrågan fått större plats i planeringen av det fortsatta arbetet gällande banans framtida drift och utformning.

2. Värdering av landskap.

Efter kontakter med Center for Sustainable Development (CSD) vid Uppsala universitet genomfördes ett examensarbete av studenten Greg Stone. Studien syftade till att studera vad människor värderade i sin vardagsmiljö, som ett inspel i planeringen av nybyggnation. Studien genomfördes i samarbete med stadsbyggnadsförvaltningen i

Lidköping och syftade specifikt på den planerade nybyggnationen i området "Hamnstaden". Undersökningen genomfördes genom att ett 30 tal slumpvis valda personer informerades och försågs med engångskameror som de uppmanades använda för att fotografera miljöer av särskilt värde som de vill ska återfinnas i den nya stadsdelen (bilaga 10).

Valet av undersökningsmetod är annorlunda och gav möjligheter att få synpunkter från sådana som sannolikt inte skulle nås av mera traditionell metodik. Bland de medverkande förefaller engagemanget ha varit stort vilket styrks av att flera deltagande skickade betydligt fler bilder än efterfrågat. Projektresultatet har visats i en offentlig utställning på det planerade området. Meto-

den bedöms vara användbar som ett komplement för att nå grupper som annars är svåra att engagera med traditionell metodik. Den är förhållandvis tidskrävande varför den bedöms vara tillämplig främst i situationer där man kan samverka med externa utförare såsom t.ex. elevarbete likande detta fall, eller då man bedömt att det finns särskilda skäl för mera omfattande medborgardialog.

3. Samtal om hållbarhet.

Biosfärkontoret har engagerat 50 "hållbarhetsivrare" som genomför minst 4 vardagsmässiga samtal vardera med personer i sin närhet. För uppdraget har tagits fram en enkel beskrivning och tre enkla frågeställningar. Samtalen dokumenteras och rapporteras in till Biosfärkontoret. Underlaget har analyserats och resultaten redovisats för Biosfärområdet styrelse som ett verktyg för det fortsatta arbetet med förankring av biosfärvisonen (bilaga 11).

Inom biosfärområdet finns en grupp frivilliga s.k. "Biosfärambassadörer" vars uppgift är att sprida kunskaper och skapa engagemang för hållbarhetsfrågor. Dessa tillsammans med styrelsemedlemmarna utgjorde stommen i gruppen om 50 personer som värvades för att genomföra projektet. Metoden är ett sätt att skapa engagemang och nå medborgare som annars kanske inte alltid är aktiva i traditionella former av medborgardialog. Tidsperioden var kort vilket medförde att vi fick relativt stort svarbortfall. Det främsta syftet med projektet var att undersöka metodens tillämpbarhet och bidra till ett breddat engagemang kring frågeställningarna. Att döma av de reaktioner som redovisats verkar det ha väckt engagemang och tankar hos många medverkande.

De områden som nämns har kategoriserats inom fem olika teman, Återvinning och resurshushållning, mat och konsumtion, transporter och kommunikation, energi samt socialt engagemang.

Kommungemensam och sektors integrerad hållbarhetsplan

De tre planavdelningarna i resp. kommun har påbörjat ett arbete med att se över sina resp. översiktsplaner och diskutera möjligheterna till kommunövergripande strategier kring frågor med särskild bäring på hållbar utveckling och landskapsgestaltning. Arbetet initierades av planavdelningarna själva vid träff mellan kommuncheferna och Biosfärområdet kring genomförande av biosfärvisionens avsikter. Därefter har arbetet inte kommit igång p.g.a. tidsbrist, varför Biosfärkontoret beslöt att ta på sig ett processledningsansvar för att komma vidare i denna process. En första analys av insatsområden av intresse i sammanhaget har påbörjats och processen fortsätter efter årskriftet (bilaga 12).

Det finns inom gruppen en uppenbar vilja och ambition att ta till sig innebörden i landskapskonventionen och att omsätta dess intentioner till mera gripbara handlingsinsatser. Inom denna kommunkrets finns dock ingen tradition att samverka, och en vanligtvis pressad resurstilldelning varför processen initialt avstannade efter ett första trevande möte. Efter en aktiv påtryckning från Biosfärkontoret har kontakterna återupptagits och diskussionen kommit igång igen. Vår bedömning är att det är nödvändigt med fortsatt extern processledning med sikte på att skapa lärande processer inom organisationerna för att driva arbetet med kommungemensam hållbarhetsplan. Uppdraget från ledningsnivå är otydligt och det råder viss oenighet mellan de olika planavdelningarna kring angelägenhetsgraden. Biosfärområdets förutsättningar att fortsätta fungera som processledare begränsas av resurstillgång. Gruppen har gjort en avrapportering av det arbete som påbörjats och avvaktar nu vidare direktiv.

Biosfär och ELC

Biosfärarbetet bygger på värderingar som innebär brett deltagande och möjligheten att skapa en neutral arena för diskussion och samverkan med syftande till kreativa och framåtsyftande lösningar som bidrar till förbättrad hållbarhet. I ELC betonas att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar. För att leva upp till detta fordras enligt vår bedömning ett nära samarbete mellan myndigheter, organisationer, företag och enskilda på frivillig grund utan laggrundad reglering. Det är en värdegrund och metodik som i allt väsentligt också liknar biosfärarbetets, varför det arbete som bedrivs inom biosfärområdet kan sägas innebära en praktisk tillämpning av de intentioner Europeiska landskapskonventionen uttrycker. Ett fungerande biosfärarbete är därmed samtidigt sätt att genomföra de avsikter som uttrycks i ELC. En grundförutsättning för att verka i Landskapskonventionens anda är att det skapas ett neutralt forum där berörda parter kan mötas och olika intresseanspråk uttryckas utifrån formellt jämställd maktposition. Biosfärområdet utgör ett sådant möjligt forum.

Det torde vara svårt att uppnå om det drivs från myndighetshåll. Maktrelationer kan inte önskas bort varför det är svårt, för att inte säga omöjligt att som myndighet dirigera fram ett underifrånperspektiv även om viljan är nog så god. Biosfärarbetet utgår från tanken att det ska bedrivas i skärningspunkten mellan medborgare och myndighet och. Det totala oberoendet är naturligtvis en illusion men genom att biosfärområdet saknar formella maktbefogenheter innebär det ändå en möjlighet att erbjuda en arena utan formellt sett är neutral. En möjlig väg att i någon mån hantera den paradox det innebär att uppifrån driva ett underifrånperspektiv.

PLANERING AV FAS 2

I pilotstudien har ett antal tänkbara utvecklingsområden utkristalliserats. Biosfärområdet undersöker förutsättningar och möjligheter att hitta förutsättningar att vidareutveckla dessa uppslag

- Biosfärområdets styrelse har inom ramen för fas I i ELC-projektet tagit fram målsättningar kopplade till Biosfärvision 2030. Detta har varit ett mödosamt arbete där strävan och fokus varit och är att arbetet ska grundas i en löpande dialogprocess där civilsamhället kontinuerligt ska vara aktörer och medskapande. Kommande steg handlar om att skapa handlingsplaner för de mest prioriterade målsättningarna. Detta kopplas till arbetet med kommungemensam hållbarhetsplan och ska ske i bred dialog med såväl kommuner som andra systemaktörer och civilsamhälle
- Samarbetet med Trafikverket kring Kinnekullebanan har gett intressanta kompletteringar och vidgat underlaget för fortsatt dialog kring banans framtida utveckling. En dialog pågår om fortsatt samarbete kring genomförande av de åtgärder som skisserades i rapporten för åtgärdsvalsstudien.
- Arbetet med framtagning av kommungemensam och sektors-integrerad hållbarhetsplan har av resursskäl inte mer är startat. Planavdelningarna har inte nödvändiga resurser för att på egen hand klara att driva en sådan process. Det fordras extra insatser dels i form av processledningskapacitet dels i form av expertmedverkan om detta ska göras på ett seriöst sätt. I detta arbete avses underlag för gemensamma landskapskvalitetsmål utarbetas och de mållkonflikter som kan identifieras ska analyseras och adresseras.

LANDSKAPSKONVENTIONEN OCH BIOSFÄROMRÅDE SOM MODELL FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Magnus Ljung, Sveriges Lantbruksuniversitet

Biosfärkonceptet

Biosfärområdet Vänerskärgården med Kinnekulle ska tjäna som modellområde för

hållbar utveckling. Lokal samverkan är grunden för arbetet som sträcker sig från naturvård och samhällsplanering till forskning och kompetensutveckling. Varje biosfärområde är unikt, men har ett gemensamt och tredelat syfte:

- Utveckla samhället på ett långsiktigt hållbart sätt.
- Bevara biologisk och kulturell mångfald, ekosystem och landskap.
- Stödja demonstrationsprojekt, forskning och miljöövervakning.

I praktiken innebär detta att initiera och leda aktiviteter och processer som, på det lokala och i samverkan med berörda parter, leder till konkreta förbättringar ur ett hållbarhetsperspektiv (ekologiskt, socialt och ekonomiskt). I ett biosfärområde så är utmaningen att hantera olika mål, intressen och tidsperspektiv på ett sätt som gör att framsteg sker utifrån en helhetssyn på landskap och samhälle. Biosfärområdet Vänerskärgården med Kinnekulle har formulerat sin egen vision i termer av fyra grundvärden; a) gränslös samverkan, b) hållbar samhällsdesign, c) kunskap om biosfär, samt d) framgångsrik biosfärekonomi.

Landskapskonventionen

Den europeiska landskapskonventionen bygger på insikten om att landskap är viktiga för människor. Den utgångspunkt i att landskap är områden ständigt utvecklas och förändras, och där vår uppfattning om landskapets värden är viktiga för oss, men att dessa uppfattningar kan förändras över tid. Konventionen inbegriper dessutom alla landskap, kanske framför allt det så kallade vardagslandskapet oavsett om det är urbant eller ruralt. Med andra ord, landskap är inget statistiskt eller något skilt från mänskliga värderingar. Men varje landskap bildar samtidigt en slags helhet – det har en avgränsning och en kärna. Biosfärområdet Vänerskärgården med Kinnekulle består av många olika landskap, där kanske just skärgårdsmiljön och platåbergen ger området dess unika karaktär.

Varför anser vi att landskapsbegreppet är så viktigt att vi skapat en specifik konvention? Europarådet pekar på ett antal skäl, som tillsammans integrerar kulturella, ekologiska, miljömässiga och sociala aspekter:

- ⇒ Landskap utgör bas för lokala kulturer och är centralt i vårt natur- och kulturarv.
- ⇒ Landskap bidrar till att stärka både lokala, regionala och europeiska identiteter.
- ⇒ Landskap påverkar människors livskvalitet: både i positiv och negativ bemärkelse och både i vardag och i vårt sökande efter det speciella.
- ⇒ Landskap utgör en resurs för ekonomisk aktivitet och utveckling.

Landskapskonventionen har ett tydligt fokus på medborgarnas intresse, både vad gäller ökad kunskap om landskapen och deras delaktighet och inflytande över landskapens utveckling. Perspektivet i konventionen är nerifrån-upp, där landskapet innebär både ett ansvar och en rättighet och där kvalitéerna i landskapen är en gemensam

resurs. Därför krävs samverkan mellan intressen och aktörer för att landskapsutvecklingen ska ske på ett önskvärt sätt. Men konventionstexten är inte endast uttryck för en vilja, den ger även förslag på specifika åtgärdsområden. Områden där man framför allt anser att de offentliga aktörerna har ett ansvar att initiera arbetet. Det handlar om att; a) skapa bred medvetenhet, b) lära och utbilda om landskap och dess betydelse, c) kartlägga och värdera befintliga landskap, samt d) ange kvalitativa mål för landskapen.

Sammantaget speglar Landskapskonventionen ett synsätt där bred medverkan och ökad medvetenhet sätts i fokus.

En jämförelse mellan Landskapskonventionen och Biosfärkonceptet

Bara genom att läsa de två beskrivningarna av Biosfärområdet och Landskapskonventionen inser man att det finns stora likheter både i värdegrund och i arbetssätt. Även om det finns stora frihetsgrader med avseende på exakt vad man väljer att göra så är de grundläggande dimensionerna kring medverkan och medvetenhet centrala i båda ansatserna. Medverkan sker framför allt genom att involvera intressen och aktörer i samverkansprocesser och medvetenhet skapas genom fortbildning, utbildning och tillskapandet av arenor för samtal om framtiden.

Även om det inte uttryckligen står någonstans så finns de i biosfärkonceptet en vilja att fånga landskapsperspektivet, dvs det centrala föremålet för Landskapskonventionen.

Landskap har en både ämnesintegrerande och pedagogisk funktion. I alla reella landskap finns ekologiska ramar, sociala skeenden och ekonomisk aktivitet. Här kan diskussioner föras om vad som är ekologiskt nödvändigt, socialt acceptabelt och ekonomiskt möjligt, likväl hur vi vill att landskapet ska komma till uttryck för att vara estetiskt och kulturellt tilltalande. Hållbar samhällsdesign innehåller därför tydliga inslag av landskapsdesign och -planering.

Med andra ord, så finns det ingen motsättning mellan de två ansatserna, utan snarare starka synergier. Men det är därmed inte sagt att dessa synergier tas tillvara. Biosfärområdet kan ses som en arena på vilken processer äger rum som leder till att Landskapskonventionens ambitioner nås.

Ambition, anspråk och praxis

Frågan kvarstår dock hur de metoder som används kan få tydligare landskapsfokus? Det råder ingen brist på goda ambitioner och inte heller på metoder som gör anspråk på att dels skapa ökad medverkan och delaktighet, dels skapa förutsättningar för lärande och gemensamt beslutsfattande. Därför är det intressant i detta projekt att studera hur olika metoder kan bidra till att på ett tydligare sätt integrera Landskapskonventionens ambitioner i utvecklingsarbetet med och i Biosfärområdet.

I projektet har man följt och studerat dels två pågående dialogprocesser, dels tre separata metodstudier. Det framgår inte av det underlag jag har i vilken grad integration av arbetssätt och perspektiv de facto skett med de metoder som använts (hänvisning sker till en rådatabas och bilagor som jag saknar och resultat och analys handlar en hel del om metodkritiska frågor snarare än om kopplingen mellan innehåll (landskap) och metod (medverkan och medvetenhet). Ett undantag är examensarbetet där man använde sig av fotodokumentation för att illustrera vad man värderade i landskapet. Det fanns också en ambition att lyfta frågan om landskapsgestaltning i den interkommunala planprocessen, men man har tyvärr inte kommit till praktiken ännu i denna process.

Utifrån de erfarenheter man gjort så långt så finns det flera spännande metoder som kan användas för att skapa en ny typ av samtal om framtidens landskap (i relation till en hållbar utveckling). De metoder som man valt ut är lämpliga för att skapa just ökad medvetenhet och medverkan, men det är fortfarande oklart hur man exakt ska gå tillväga för att lyfta in Landskapskonventionens ambition att se landskapet som ekologisk, social och ekonomisk resurs. Detta torde dock vara fullt möjligt.

Specifika beröringspunkter och potentialer

Fokus i mina avslutande kommentarer är av mer generell karaktär. **För det första** kan de strategier och planer som utvecklas inom ramen för ett Biosfärområde användas för att också realisera Landskapskonventionens intentioner. Arbetsmetodiken och syftena överensstämmer till stora delar (t ex detta med delaktighet, samverkan och kompetenshöjning). Det innebär inte att man kan säga att inrättande av ett Biosfärområde per se leder till att Landskapskonventionens implementeras. Sannolikheten är större, men det är till syvende och sist i vilken utsträckning ett landskapsperspektiv är en del av samtal, beslut och åtgärder som avgör graden av integration.

För det andra så kan Biosfärområdet i egenskap av att vara ett modellområde för hållbar utveckling bidra till att utveckla och testa nya metoder. Det innebär också att en spridningseffekt kan förväntas där även områden utanför Biosfärområdena kan ta del av och implementera dessa verktyg. Metoderna är i regel av en sådan karaktär, t ex dialogorienterade planeringsprocesser eller social värdering av landskap, att de är tillämpliga och relevanta i många olika sammanhang. Återigen är det vad man fyller metoderna med för innehåll – vilka frågor man ställer – som avgör om det kan ses som implementering av Landskapskonventionen eller inte.

För det tredje så är det helhetsgrepp på samhällsutvecklingen som tas i ett Biosfärområde tilltalande även ur Landskapskonventionens perspektiv. Ett landskap är ett uttryck för samverkande krafter och ofta motstridiga intressen. Biosfärområdena har som ambition att utveckla metoder som gör det möjligt för oss, i vår samhällsplanering, att hantera komplexitet och konflikter. I och med detta så kommer de Biosfärområden som så önskar att ligga i framkant vad gäller praktiska erfarenheter och därmed också ta täten när det gäller implementering av Landskapskonventionen. I det dagliga arbetet fungerar man som arena för samtal om framtiden. På den arenan bör

landskapens historia och framtid ständigt vara närvarande.

Av dessa skäl så finns det ett särskilt värde av att använda just Biosfärområden som modellområde för implementering av Landskapskonventionen. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg just det centrala faktum att Landskapskonventionen ska implementeras i diskussionerna om alla landskap, inte bara de som har så särskilda värden som ett Biosfärområde.

Slutord

Den pilotstudie som Biosfärområdet Vänerskärsgården med Kinnekulle har genomfört är betydelsefull i det att den bidrar till att bygga vår gemensamma erfarenhetsbank. Det finns all anledning att gå vidare på den inslagna vägen och kritiskt analysera vad som händer på olika beslutsnivåer när landskapsperspektivet blir en del av samtalen. Stannar det vid intressanta och lärorika samtal eller blir det en del av det framtida beslutsfattandet på alla nivåer? Hur måste etablerade metoder utvecklas för att anpassa sig till samtal om landskap (ett didaktiskt perspektiv på frågan)? Och vem har makt att i slutändan bestämma om framtidens landskap? Det finns mer frågor att svara på och än mer att göra...

Magnus Ljung

SLU i Skara den 2 juni 2014

Finansiärer av projektet:

- BIOSFÄROMRÅDE VÄNERSKÄRGÅRDEN MED KINNEKULLE
- Biosfärkontoret, Box 77, 542 21 Mariestad
- info@vanerkulle.se, www.vanerkulle.se

